Český národní komitét astronomický – Mezinárodní astronomická unie

Výroční zpráva za rok 2021

Posláním Českého národního komitétu astronomického (ČNKA) je reprezentace České republiky v mezinárodním měřítku na poli astronomie a astrofyziky, především ve vztahu k Mezinárodní astronomické unii (IAU). ČNKA vydává stanoviska k důležitým otázkám souvisejícím s členstvím České republiky v evropském časopise Astronomy & Astrophysics, Evropské jižní observatoři (ESO) a Evropské kosmické agentuře (ESA). Vedle organizační podpory pro profesionální astronomický výzkum v ČR se podílí i na propagaci astronomie a příbuzných věd a v roli poradního orgánu vstupuje též do astronomického vzdělávání v České republice na různých stupních. Tuto svou roli naplnil i v roce 2021, jak během svých pracovních schůzí, tak na několika akcích pořádaných IAU s organizační podporou a za účasti členů ČNKA v průběhu celého roku.

V únoru 2021 ukončil svoji činnost komitét ve složení J. Palouš (předseda), M. Wolf (místopředseda), M. Bárta (tajemník), J. Borovička, M. Brož, J. Grygar, P. Hadrava, P. Heinzel, V. Karas, J. Kovář, Z. Mikulášek a D. Vokrouhlický, vzešlý z voleb v roce 2016. Na základě nominací významných institucí astronomického výzkumu a tajné volby všemi členy IAU v České republice byl ustanoven nový komitét na léta 2021 – 2026, který pokračuje v práci ve složení: J. Palouš (předseda), Z. Mikulášek (místopředseda), M. Švanda (tajemník), M. Bárta, J. Borovička, S. Ehlerová, J. Grygar, P. Hadrava, V. Karas, J. Kovář, O. Pejcha, M. Prouza a D. Vokrouhlický. Komitét se sešel na celkově třech schůzích z nichž dvě byly kvůli celosvětové pandemii realizovány on-line prostřednictvím systému Zoom.

Jednání **4. 2. 2021** v režii starého komitétu projednalo přihlášky kandidátů na členství IAU z České republiky. ČNKA schválil všechny návrhy na juniorské i řádné členy a postoupil je *Membership Committee* IAU k finálnímu rozhodnutí. Jmenovitě, na individuální řádné členství byli navrženi Marie Karjalainen a Raine Karjalainen, na juniorské členy Petr Fatka a Ondřej Chrenko. Výbor zároveň projednal a schválil kandidaturu Zdeňka Bardona na čestného člena IAU.

ČNKA dále jednal o návrhu rezoluce IAU k ochraně pozorovacích podmínek a to zejména s ohledem na družicové projekty typu StarLink. J. Palouš jménem ČNKA v této věci kontaktoval V. Nesládka, vedoucího české delegace ve Výboru OSN pro mírové využití kosmického prostoru (COPUOS) dopisem s žádostí o podporu. J. Palouš během schůze seznámil přítomné s prvotní, spíše skeptickou reakcí i s druhým, již pozitivněji laděným dopisem. V. Nesládek navrhuje hledat vhodnou formu podpory této rezoluce v koordinaci s partnery blízkými České republice.

Posledním řádným bodem schůze byla příprava voleb nového výboru. J. Palouš nejprve informoval přítomné o výsledcích svého jednání s řediteli významných institucí astronomického výzkumu v ČR, jejichž zástupci zasednou v ČNKA *ex officio*. Astronomický ústav AV ČR bude nadále zastoupen svým ředitelem V. Karasem, Astronomický ústav UK bude také znova reprezentovat jeho ředitel D. Vokrouhlický, jako zástupce Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity v Brně pokračuje Z. Mikulášek a ve funkci zástupce Slezské univerzity v Opavě v novém ČNKA znovu zasedne J. Kovář. Vzhledem k rozšiřujícím se aktivitám Fyzikálního ústavu AV ČR na poli astrofyzikálního výzkumu bude v ČNKA nově institucionálně zastoupen i FZU, a to svým ředitelem M. Prouzou. Tyto zástupce nominované institucemi doplní osm dalších členů zvolených v tajné přímé volbě komunitou IAU v ČR. Do komitétu bude moci kandidovat automaticky každý řádný i čestný člen IAU, s výjimkou výše uvedených nominantů za výzkumné instituce. Hlasovat pak smějí všichni členové IAU, včetně juniorských. ČNKA se shodl na tom, že každý hlasující bude mít k dispozici celkem až 12 hlasů. Zvoleným členem ČNKA se stane prvních osm kandidátů podle pořadí získaných hlasů. V případě odmítnutí funkce ve výboru zvoleným kandidátem postupuje na tuto pozici další v pořadí.

V diskusi nad různými body P. Heinzel navrhl rozšíření působnosti ČNKA i vzhledem k Evropské astronomické společnosti (EAS), která také sdružuje profesionální astronomy. J. Palouš připomněl, že institut juniorského členství v IAU už běží několik let a je míněn jako přechodný stav k členství řádnému (s trváním maximálně šest let). ČNKA by tedy měl motivovat ty juniorské členy, kteří v tomto statusu

setrvávají už delší dobu, aby požádali v případě jejich zájmu a pokud jsou v astronomickém výzkumu aktivní o změnu členství na řádné.

Volby nového Komitétu proběhly ve dnech 10.2. – 26.2.2021, a to elektronicky pomocí systému *ElectionBuddy.com,* podle pravidel odsouhlasených na předchozí schůzi.

Dne **13. 4. 2021** se konala společná schůze starého a nového komitétu, zvoleného pro období 2021–2026. Po přivítání přítomných přistoupil komitét k volbě předsednictva nového ČNKA. Volba proběhla aklamací. Předsedou byl jednomyslně zvolen opět Jan Palouš, místopředsedou jednomyslně Zdeněk Mikulášek a tajemníkem opět jednomyslně Michal Švanda. J. Palouš následně poděkoval končícím funkcionářům za práci pro ČNKA v uplynulém funkčním období a novým pogratuloval a popřál mnoho úspěchů v jejich činnosti.

J. Palouš dále informoval o pokračující evropské iniciativě AstroNET. Jde o projekt vytvoření určité vize rozvoje evropské astronomie v příští dekádě a sestavení cestovní mapy k dosažení tohoto cíle. ČR na projektu v jeho ranějších fázích participovala, nyní byla prostřednictvím kontaktu na J. Palouše vyzvána k další účasti. ČNKA diskutoval zda a jak se do tohoto projektu zapojit. Členové se nakonec shodli na tom, že partnerem k přímé účasti v projektu na české straně by mělo být spíše MŠMT, konkrétně jeho odbor řízený Dr. Levákem, a to vzhledem k tomu, že současnými členy konsorcia AstroNET jsou především grantové agentury a jiné podobné instituce zabývající se financováním výzkumu a vědní politikou. J. Palouš přislíbil, že bude Dr. Leváka v tomto směru informovat. Ostatní členové ČNKA se mezitím pokusí navrhnout a oslovit české odborníky pro případnou účast v expertních panelech AstroNETu.

IAU se značným znepokojením sleduje zhoršování pozorovacích podmínek v astronomii a vydala k tomu memorandum *„Dark Skies: An executive summary"*. Cílem IAU je prosazení této agendy ve Výboru OSN pro mírové využití kosmického prostoru (COPUOS) s výhledem na přijetí závazné mezinárodně-právní regulace zdrojů světelného znečištění, především na zemské orbitě. Prostřednictvím národních komitétů IAU apelovala na zástupce svých členských zemí v COPUOS, aby tuto iniciativu podpořili. ČNKA (a také ČAS) se k výzvě připojili a přijetí memoranda IAU plně podporují. V rámci této podpory kontaktoval J. Palouš vedoucího české delegace při COPUOS V. Nesládka s žádostí o prosazování memoranda „Dark Skies" na půdě tohoto výboru. Po předchozích poněkud váhavých odpovědích se česká delegace přiklonila k podpoře stanoviska IAU v duchu jejího memoranda „Dark Skies", nicméně zdržuje se výslovné podpory přijetí textu tohoto dokumentu *en bloc*. Přislíbila podporu projednávání této otázky v Právním podvýboru (*Legal subcommittee*) COPUOS.

ČNKA se usnesl, že od příští schůze budou na zasedání komitétu zván delegát VV ČAS a alespoň jednou ročně pak i zástupce ČR v Radě A&A, jako hosté s hlasem poradním. V. Karas informoval stručně o proběhlém prezenčním hodnocení ústavů Akademie věd (na ASU se konalo 15.3.2021) a seznámil členy ČNKA s textovou částí materiálů sumarizujících aktivity a úspěchy ASU v uplynulých pěti letech. Tento text slouží také jako základ pro publikaci „Activity Report 2015–20" vydanou Astronomickým ústavem AV ČR. J. Palouš dále informoval, že všichni kandidáti na nové členy IAU byli *Membership Committee* přijati. ČNKA také *per rollam* schválil nominaci S. Ehlerové na pokračování ve funkci národního zástupce v *Office for Astronomy Outreach* (OAO) a zároveň v roli národního koordinátora (*National Outreach Coordinator* – NOC) pro další funkční období.

V souvislosti se závěry předchozí schůze rezignoval P. Heinzel na své členství v ČNKA. Na další schůze bude docházet z pozice zvaného zástupce ČAS. V ČNKA ho nahradil O. Pejcha poté, co další v pořadí, J. Krtička, svou účast odmítl.

Na schůzi **14. 9. 2021** J. Palouš nejprve informoval o závěrech 31. Valného shromáždění IAU. V průběhu schůze kolovaly vytištěné kopie schválených rezolucí, statistika voleb, finanční uzávěrka a další dokumenty, schvalované na Valném shromáždění. J. Palouš dále citoval z rozlučkových dopisů končící tajemnice IAU Teresy Lago a končící předsedkyně IAU Ewine van Dishoeck. Informoval o nově schválených funkcionářích IAU vzešlých ze srpnových voleb. ČR v exekutivních orgánech zastupuje pouze Brankica Kubátová, a to v *Membership Committee*. Posteskl si, že ČR není aktivněji začleněna v *Office for Astronomy Outreach*, i když má tato oblast v ČR velkou tradici. V současnosti ČNKA komunikuje s Hvězdárnou v Ostravě o možném založení uzlu OAO v ČR. Situaci dále ozřejmila S. Ehlerová. J. Palouš také tlumočil výzvu k členství v nových oborových komisích a poukázal, že již 15. 9. 2021 uplyne termín pro podání Letter of Intent pro pořádání sympozií. S. Ehlerová dále informuje o iniciativě IAU na založení úřadu pro ochranu temného nebe *Centre for the Protection of the Dark Sky from Satellite Constellation Interference*.

Pozvaný host J. Kubát informoval o situaci při plánovaném přechodu A&A na open access (otevřený přístup garantovaný licencí CC-BY-SA). Informoval o tlaku grantových agentur na publikaci výsledků v otevřené formě. Shrnul současný finanční model A&A, okomentoval jeho historii, vyzdvihl jeho výhody a poukázal na možné slabiny a rezervy. Situaci dále doplnila pozvaná R. Svašková (knihovna ASU Ondřejov). J. Kubát dále rozvedl, že pro mnohé jiné země zastoupené v A&A je současný model (roční exkluzivita pouze předplatitelům, případný otevřený přístup řeší sami autoři zasláním preprintů článku do databází typu ArXiv.org v modelu Green Open Access) nepřijatelný, neboť časopis není formálně otevřený (byť reálně se k požadovaným informacím dostane kdokoli zdarma), což odporuje požadavkům na otevřené výsledky. Dále informoval o výsledcích expertízy zpracované pro Radu ředitelů A&A, kdy byl za kompromisní zvolen model S2O (Subscribe to Open). O situaci v podpoře režimu Open Access a dostupných iniciativách dále informovala R. Svašková. Přítomní členové ČNKA v nastalé rozpravě diskutovali nad otázkou, zda je model S2O v souladu s českou a evropskou legislativou, a poukazovali na slabiny tohoto modelu. K této problematice bude potřebné se vrátit po vyjasnění, co má být v novém modelu předmětem finančního plnění. Následně proběhla související diskuse nad možným rozdělením členského příspěvku mezi institucemi v ČR. ČNKA odsouhlasil následující návrh na procentuální dělení příspěvku: Astronomický ústav AV ČR (45 %), Matematicko-fyzikální fakulta UK (30 %), Masarykova univerzita (15 %), Slezská univerzita (5 %) a Fyzikální ústav AV ČR (5 %). ČNKA doporučil J. Kubátovi, aby se na jednání Rady ředitelů A&A zdržel hlasování a otevřeně tlumočil obavy, které na jednání ČNKA zazněly.

O. Pejcha dále představil návrh, aby ČNKA usnesením vyjádřil názor na finanční podmínky doktorandů astronomie a astrofyziky studujících na vysokých školách v ČR. O. Pejcha navrhuje usnesení formou doporučení a specifikovat jeho prostřednictvím minimální nebo lépe žádoucí výši příjmu doktorandů. ČNKA pověřil O. Pejchu přípravou tohoto materiálu.

V závěru roku byly prostřednictvím emailové diskuse probírány nominace vhodných kandidátů na členství v IAU z ČR. Kandidáti byli prostřednictvím J. Palouše vyzváni k vyplnění elektronických přihlášek, které budou schvalovány na začátku roku 2022.

Přílohy: zápisy ze schůzí ČNKA

3. 1. 2022

Jan Palouš

(Výroční zprávu zpracoval Michal Švanda ve spolupráci s dalšími členy ČNKA)